

J.C. Kannemeyer

J.C. Kannemeyer, buitengewone hoogleraar aan die Universiteit van Stellenbosch, is literêre geskiedskrywer en biograaf. Hy werk tans aan 'n hersiening en uitbreiding van sy eendelige geskiedenis van die Afrikaanse literatuur. Later vanjaar verskyn sy biografie oor Jan Rabie en *Hutspot*, 'n keuse uit Rabie se ongebundelde en ongepubliseerde werk. E-pos: jckannemeyer@absamail.co.za

Hete kole op 'n amper koue vuurherd

Oor 'n nuwe bydrae tot die Afrikaanse literêre geskiedskrywing

Hot coals on a near cold fire

In this article – the text of the annual P.J. Nienaber Memorial Lecture which was held at Stellenbosch on 11th March 2004 – the author mentions the important bibliographies and lists of sources which Nienaber published and which served as the necessary data and preliminary spadework for the writing of a history of Afrikaans literature. He outlines the main task of the literary historian and refers to the controversy that arose after the publication of his own work in the 1980s. He mentions other publications in the field of literary history, including Michael Chapman's *Southern African Literatures*, and in conclusion formulates his own vision of what a history of literature ought to be. **Key words:** Afrikaans literary historiography, Afrikaans literary debates.

1

In Augustus 2003 het ek, nadat die manuskrip van my biografie oor Jan Rabie in die hande van my uitgewer geplaas is, begin werk aan 'n hersiening en uitbreiding van my eendelige geskiedenis van die Afrikaanse literatuur. Dit is wesentlik 'n voortsetting van my werksaamhede as literatuurhistorikus waarmee ek my veral in die sewentiger- en tagtigerjare van die vorige eeu onledig gehou het en wat ek nou, met finansiële steun uit die Nelson Mandela-leerstoel by die Universiteit van Wes-Kaapland, kon voortsit. Vir hierdie uitbreiding, waarmee ek nog ten minste vir die hele duur van 2004 sal besig wees, sal ek my nie alleen moet verantwoord oor alles wat sedert 1987 – die afsnydatum van die eerste uitgawe – gepubliseer is nie, maar ook opnuut helderheid moet verkry oor my teoretiese uitgangspunte en werkwyses en die belangrike vraag of daar met die nuwe literatuur wat bygevoeg moet word, enige sprake is van 'n nuwe inset sedert Sestig wat tot 'n nuwe afbakening en periodisering kan lei.

Sedert die publikasie van my tweedelige en eendelige werke was ook ander vakkundiges aktief werksaam op die gebied van die literêre geskiedskrywing en was daar pogings, sommige meer suksesvol as ander en sommige selfs abortief, om ons literatuur vanuit ander hoeke en instellingspunte te beskryf. Indertyd is my publikasies oorwegend

gunstig ontvang, behalwe vanuit een spesifieke oord wat met 'n berekende strategie en fyn ondergrondse netwerk van verbindings na meelopers my werk verdag wou maak. My destydse polemiese opponente is vandag almal bejaarde en selfs sieklike mense wat waarskynlik nie die rustigheid van hul emeritate sal wil versteur nie, al hoop ek tog dat ek weer die onrus in hul bloed sal wek. As hulle egter rustig gesus wil bly voortslaap, het hulle darem genoeg vasalle wat graag namens hulle tot die stryd sal toetree. Gedagtig aan die kritiek en langdurige skermutselings waarby ek in die tagtigerjare betrokke was, is ek nie so naïef om te dink dat 'n nuwe werk van my op die gebied van die literêre historiografie orals byval sal vind of verwelkom sal word nie. Ek verwag dan ook nie onverdeelde waardering vir my werk nie. Daarom noem ek my lesing vandag "Hete kole op 'n amper koue vuurherd" in die hoop dat daar weer by my eertydse opponente 'n bietjie beweging in die koue gebeentes sal kom. Ek hoop tog heimlik dat sommige van my ou en intussen dormant geworde teenstanders kan weer tot lewe gewek word, want ek sal, soos Lytton Strachey by die verskyning van *Eminent Victorians* in 1918, 'n bietjie verleë en teleurgesteld wees indien ek met 'n te geesdriftige en uitsluitlik borrelende reaksie verras word. "I'm really disappointed that none of the Old Guard should have raised a protest", het Strachey indertyd aan sy vriendin Mary Hutchinson by die verskyning van sy boek gesê. "I did expect a little irritation. Is it possible that the poor dear creatures haven't a single kick left?" (Holroyd, 1995: 422). As my oues van dae egter voel dat die jig hulle te veel kortwiek en die dik bloed die are laat noustrop trek, is ek gereed vir hulle satelliete.

Die vraag is: waar begin 'n mens as jy die geskiedenis van 'n literatuur of 'n deel daarvan histories wil beskryf? Voordat daar enige sprake van 'n historiese reliëf en verbandlegging kan wees, moet die ondersoeker eers alle afsonderlike gegewens versamel en evalueer. Daarvoor is bibliografiese voorarbeid 'n dringende en essensiële noodsaak.

Toe ek in die sewentigerjare van die vorige eeu aan my literatuurgeskiedenis begin werk het, was prof. P.J. Nienaber nog in die lewe en kon ek dankbaar gebruik maak van sy reeks bibliografieë en bronnegidse wat vandag by een van sy kosbaarste nalatenskappe, die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN) in Bloemfontein, voortgesit word. Prof. Nienaber se bydrae is in die verlede nie altyd na volle waarde geskat nie. Met 'n omvattende werk soos dié wat hy onderneem het, kan 'n mens geredelik verwag dat daar foute kon insluip, maar Kees Konyn was in sy boutade oor die gebroeders Nienaber darem 'n bietjie liefdeloos

toe hy geskryf het dat die veelgebruikte nuwe werkwoord “nienaber” in Afrikaans die betekenis gekry het “van ’n haastig, slordig, liefdeloos afgewerkte saak” (Kannemeyer, 1982: 38). As ’n skoolseun sy huiswerk vol foute en inkvlekke afgerammel het, gaan Kees Konyn voort, kon die onderwyser hom met ’n enkele opmerking vernietig: “Kyk hoe het jy weer genienaber! Jy kom vanmiddag na die detensieklas en doen alles weer van vooraf oor!” (Kannemeyer, 1982: 39). Gelukkig het prof. Nienaber die ruimheid van gees gehad om hom maar nie veel moeg te maak oor sulke opmerkings nie en met sy werk deur te druk. Toe prof. J.J. Smith, wat in sy vyf-en-twintig jaar by die Woordeboek van die Afrikaanse Taal nooit ’n enkele deel kon voltooi nie, by geleentheid aan sy kollega met sy lang lys publikasies vra of hy ook die werkwoord “nienaber” in sy woordeboek mag opneem, was prof. Nienaber se antwoord: “Ja, jy mag, mits jy ook die werkwoord ‘smith’ opneem en dit in sy drie vorme weergee: Ek smith, ek het gesmith en ek sal nog smith!”

En prof. Nienaber kon oor sy eie verleenthede lag en voorvalle ten koste van homself met smaak oorvertel. Dikwels het hy, wat heelwat navorsing oor die Eerste Afrikaanse Taalbeweging gedoen het, met die verlof van die eienaars op die solders van plaashuise in die Paarl en Dal Josafat gaan rondsnuffel op soek na seldsame boeke uit die tyd van die Patriotters. Op ’n dag vind hy toe op een van die solders ’n hele paar werklik skaars boeke, met daarby een totaal onbekend en daarom ’n uifers belangrike ontdekking. Omdat hy bang was dat die boer dalk van dié boek kennis dra en dit nie sou laat gaan nie, steek hy dit agter by sy broek in. Met die ander boeke in die hand vra hy of hy hulle maar kan saamneem. “Ja, jy kan alles vat”, sê die boer traak-my-nieagtig, bly om van die rommel ontslae te raak. Terwyl prof. Nienaber terugstap na sy bakkie, swaai die punte van sy baadjie egter so ’n bietjie en sien die boer, wat hom agternakyk, iets uitbult. Van ver af roep hy: “En die een wat jy daaragter in jou gat gestee het, kan jy ook maar hou!” Dit is staaltjies soos dié wat van prof. Nienaber ’n kleurryke figuur in die Afrikaanse letterkunde maak.

Maar daarnaas het hy met sy bibliografieë en bronnegidse vir ons, wat op die gebied van die Afrikaanse letterkunde werksaam is, ’n onskatbare diens bewys. Kees Konyn kan met minagting praat van prof. Nienaber se “blinde werklus wat geen ontmoediging kan stuit nie” (Kannemeyer, 1982:103) en smalend “katalogusmakery” as “die ideale arbeidsveld vir sy besondere gawes en talente” (Kannemeyer, 1982: 104) aandui, maar die feit bly dat dit Nienaber was wat in ’n vroeë stadium besef het dat inligting verlore kan gaan indien dit nie opgeteken word

nie. Sonder enige finansiële hulp het hy sy reeks bibliografieë begin saamstel, wel wetende dat sulke boeke nooit topverkopers is nie en hy nooit die tyd en energie wat hy daarin gestee het, in geld sou kon omskep nie. Dit het 'n tydgenoot van die formaat van D.J. Opperman besef. Ten spyte van sy kritiek op die soms te vinnige en onoordeelkundige werk het Opperman waardering gehad vir Nienaber se bibliografiese arbeid. In die laat veertigerjare skryf hy in 'n onvoltooide stuk wat hy klaarblyklik as reaksie op Kees Konyin vir publikasie as 'n aantekening in *Standpunte* bedoel het:

Telkens wanneer ek die publikasiedatum van 'n boek, die geboortedatum van 'n skrywer, van een of ander geskrif of dergelike meer, in een van P.J. Nienaber se blou boeke naslaan, dan ondervind ek 'n ligte aanklag van die gewete. Want deur die jare heen blyk hierdie naslaanbronne van baie groter waarde te wees as wat ek in stilligheid en sy kritici in die openbaar ooit wou erken het. Nienaber het die daaglikse brood geword van studente, dosente, bibliotekaresse, skrywers en van sy bitterste aanvallers. (...) [Dikwels] word daar (...) onderskei tussen 'n hoë en 'n lae wetenskap. (...) By ons, soos elders, is so 'n onderskeiding eerder 'n bewys van snobisme as van vermoë, want oor die algemeen word ons wetenskap nog beter gedien deur die nederige, swoegende kompilers en versamelaars as deur die hoë intellektuele reuse wat 25 bladsye skryf en dan die res van hulle lewe in ons heerlike sonskyn sit en drink (...) (Kannemeyer, 1986: 462).

2

Ek het gesê dat dit die allereerste taak van die literatuurhistorikus is om die nodige data in te samel en 'n waardebeoordeling van die feitelike gegewens te maak. Daarna moet hy egter kennis neem van hoe ondersoekers vóór hom die geskiedenis beskryf het en hoe bepaalde kunswerke in die verlede deur ondersoekers geïnterpreteer is. Wat die literatuurgeskiedenis as sodanig betref, was ek aangewese op twee belangrike voorgangers, naamlik G. Dekker en Rob Antonissen. Dekker het die eer toegekom dat hy die eerste was om die hele gebied te dek, maar met die talle bywerkings oor jare heen het sy indelings en periodiserings ernstige gebreke begin vertoon en was sy behandeling van afsonderlike outeurs nie sonder ernstige feitelike onjuisthede nie. Daarteenoor het ek tydens my werk gevind dat Antonissen in staat was om met sy skerper afbakenings, chronologiese verbandlegging en integrale behandeling van skrywersfigure 'n bevredigender beeld van

die historiese verloop te gee, terwyl sy besprekings van bepaalde outeurs van sy juiste insig en oordeel getuig. Omdat dit vir 'n enkele literatuurhistorikus nie moontlik is om navorsing te doen oor elke enkele werk of periode in die uitgebreide gebied van 'n ganse letterkunde nie, kon ek dankbaar gebruik maak van die waardevolle studies oor spesifieke outeurs en tydvakke en die soms voortrefflike beskouinge oor afsonderlike gedigte wat met die jare verskyn het. In my uitgebreide bibliografiese aantekeninge kon ek aan hierdie studies erkenning gee, hulle evalueer en terselfdertyd iets van 'n resepsiegeskiedenis in die klein verskaf (Kannemeyer, 1978: 1-2).

Naas die insameling van die feitelike gegewens het die historikus van 'n spesifieke letterkunde dus 'n verdere en veel omvattender taak as hy homself nie tot blote kroniekskrywer wil reduceer nie. In 'n lesing van 1985 (Kannemeyer, 1989: 15), waarin ek my opvattinge oor die taak van die literêre geskiedskrywing uiteensit, het ek daarop gewys dat die historikus sy aandag op die drie hoofkomponente van die literêre ondersoekveld, naamlik die skrywer, die werk self en die leser, moet rig. Ten einde die geskiedenis van 'n literêre kunswerk te beskryf, moet die historikus hom afwisselend besig hou met die genese van die teks, die teks self en die effek wat dit op die leser het. Hy moet dus die oorspronge en voorstadia van die teks nagaan, hom op die teks self in al sy geledinge toespits en die realiserings van opeenvolgende lesers ondersoek. Wat die gerigtheid op die teks betref, is daar dus geen absolute onderskeid tussen literatuurgeskiedenis en kritiek in die betekenis van die analise van 'n enkele teks nie. Enige poging hiertoe, het ek indertyd in my lesing gesê, sal tot kunsmatighede lei, want die literator ervaar die teks in sy totaliteit as wetenskaplike en as mens – nie as verkapte historikus of verkapte kritikus wat sy ander fakulteite tussen hakies plaas nie. Die literatuurhistorikus sal steeds, naas die gebruik van 'n teoretiese raamwerk vir sy studie, die resultate van die kritiese analise en evaluering as belangrikste hulp vir sy eie bevindinge moet gebruik, al lê die aksente by hom anders. Afgesien van die ensiklopediese en bloot beskrywende taak wat die literatuurhistorikus vir sy rekening neem, sal sy studie van die enkele kunswerk telkens oorgaan in die aantoon van kousale verbande en gerig wees op dié eienskappe wat dien om die bepaalde werk met 'n ander te verbind. Aan die een kant is hy geïnteresseerd in die kontinuïteit van die literatuur, aan die ander kant sal hy voortdurend let op daardie aspekte wat die kontinuïteit kan verbreek, vir 'n nuwe inset in die literatuur sorg en 'n verandering in die literêre bestel tweeebring.

Klaarblyklik was my werkwyse, maar veral die blote feit dat ek dit gewaag het om 'n literatuurgeskiedenis van die omvang van my eerste en later ook my tweede deel te skryf, vir 'n bepaalde kontingent in ons literêre bedryf, met allerlei landswye vertakkinge, 'n bitter pil. 'n Eerste aanduiding van hoe die wind presies waai, het ek gekry uit 'n kantaantekening in *Standpunte* deur prof. Humphrey du Randt van Port Elizabeth, een van die vasalle van wat deur D.J. Opperman by geleentheid die ex-Potchefstroomse kliek in die Afrikaanse "republiek der letteren" genoem is, maar iemand van wie sy eertydse leermeesters hulle met die jare gedistansieer het. Prof. Du Randt het dit goed gedink om in dié kantaantekening te sê dat ek myself met die publikasie van my eerste deel van "'n betreklik 'junior' literêre advokaat (...)" in die Geding oor die Literatuur tot appèlregter bevorder" (Du Randt, 1979: 59) het. Dit was vir my, wat maar net my self opgelegde taak na die beste van my vermoë uitgevoer en daar veel vreugde uit geput het, 'n enigszins vreemde uitspraak, want ek was waarskynlik self salig onbewus van enige eimagtige "bevordering". Veral die formulering "'junior' literêre advokaat" was vir my besonder bevreemdend. Met die verskyning van die eerste deel van my literatuurgeskiedenis was ek reeds die skrywer van publikasies soos *Die stem in die literêre kunswerk*, *Prosakuns*, *Opstelle oor die Afrikaanse drama*, *Op weg na Welgevonden*, *Nederduitse digkuns* en *Konfrontasies* – méér boeke as wat die meeste professore in Afrikaans en Nederlands gewoonlik in 'n akademiese leeftyd presteer en in elk geval destyds reeds meer as wat prof. Du Randt tot dusver op sy kerfstok het. Ek het begin besef die eintlike verwyf teen my was dat ek, wat toe nog maar 'n gewone lektor op Stellenbosch was, sonder enige senioriteit of gesag myself aangematig het om so 'n omvangryke taak te onderneem wat net vir professore weggelê is. En ek het gewonder wat prof. Du Randt se mening dan sou wees oor iemand soos Rob Antonissen, die "orakel van Grahamstad" en die mees gehate figuur van die ex-Potchefstroomse groep waaruit Du Randt self stam. Antonissen het trouens reeds in die veertigerjare, nog voordat hy Suid-Afrika met 'n oog gesien het, die vermetelheid gehad het om 'n tweedelige *Schets van den ontwikkelingsgang der Zuid-Afrikaansche letterkunde* in België te publiseer in 'n stadium toe hy nie eers oor 'n universiteitspos beskik het nie.

Prof. Du Randt se kantaantekening was egter net die oortjies van die seekoei. In drie artikels in *Tydskrif vir Letterkunde* in 1980, waarop ek gereageer het en wat wyd in die dagbladpers gerapporteer is, het prof. T.T. Cloete van Potchefstroom my van talle oornames van andere sonder bronvermelding beskuldig en met heelwat venyn die uitspraak gemaak

dat dit hierdie kompilasie is wat my boek soveel omvangryker as dié van Dekker of Antonissen gemaak het. My verweer dat die gekanoniseerde tipe uitspraak, waarvan Cloete die bestaan wél erken, in alle studies van sintetiese en oorskoulike aard voorkom, het hy in sy verdere artikels eenvoudig geïgnoreer. Daarby het hy by herhaling geweier om my enige krediet te gee vir die nuwe inligting wat ek oor talle skrywers verstrek en die nuwe insigte en interpretasies wat ek aan bepaalde tekste gee. In sy bespreking van deel I het Ernst Lindenberg daarop gewys dat ek nie alleen uit 'n groot aantal detail-ontledings uit die onlangse kritiek kon put nie, maar in baie gevalle optree "as selfstandige eerste verkenner van 'n gedig. In geen ander literatuurgeskiedenis word soveel teksontledings aangebied nie, in elk geval nie so dikwels 'op eie stoom' nie" (Lindenberg, 1979: 52).

Hierdie genuanseerde oordeel was in so 'n mate by Cloete afwesig dat ek nie anders kon as om kwade wil by hom te vermoed nie. Dit is bevestig deur sy reaksie op my eerste verweer. In sy tweede artikel het Cloete meer as 'n bladsy gewy aan ooreenkomste wat my beskouing van *Die heks* van C. Louis Leipoldt dan met 'n artikel deur hom sou toon. Dit was 'n artikel, so kon ek met stawende getuënis in my verweer aantoon (Kannemeyer, 1989: 55-81), wat ek deur allerlei omstandighede nie kón geken het nie. In plaas daarvan om sy bewerings, soos ek van 'n man met integriteit verwag, terug te trek, sê Cloete in sy derde artikel met heelwat sinisme alleen maar dat hy hom "steeds oor die *aangeduide, klaarblyklieke* verbande" (my kursivering) verbaas, duidelik met die onderliggende gedagte dat hy my verweer nie aanvaar nie. Van enige twyfel oor sy metode van ondersoek en die verreënde beskuldigings teen my was daar geen sprake nie. En afgesien van die besware teen my werk op skrif het ek begin agterkom hoe hy met telefoonoproepe en gesprekke sy netwerk dwarsdeur die land gebruik het om my akademies te ondergrawe.

By hierdie beskuldiging van "oorname en toeëienings" het dit egter nie gebly nie. In sy drie stukke in *Tydskrif vir Letterkunde*, en ook in 'n artikel in *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* van 1982, wat 'n reaksie is op artikels deur Ena Jansen en Gerrit Olivier in dieselfde tydskrif in 1981, beweer hy dat ek die begrip "literatuur" te ruim opvat, sodat ek 'n panestetiese opvatting daarop nahou. Wanneer hy deur Olivier op my gebruik van Van Dale se omskrywing van literatuur as "het geheel der schriftelike overlevering van een volk of tijd" gewys word, het hy probleme met wie die "Afrikanervolk" is wat tot dusver in Afrikaans geskryf het en dat dié omskrywing geen plek hoegenaamd aan die

mondelinge literatuur inruim nie. Dit ontgaan Cloete klaarblyklik dat mondelinge literatuur éérs deur die historikus op kaart gebring kan word nádat ondersoekers, soos wat jare lank al aan die gebeur is, die nodige optekening vir ondersoek gedoen het. Dat Cloete met die begrip “Afrikanervolk” probleme het, is, gesien sy politieke alliansies oor jare heen, wel te verstane. In sy onmiddellike buurt het sy geesgenoot A.P. Grové in die sestigerjare in ’n *Standpunte*-artikel van 1967 nog verwys na “’n koue wind” wat in ons literatuur aan die “opsteek” is, soos dan vir hom onder meer blyk uit die feit dat die “nie-Afrikaner” – “Kleurlinge” soos Petersen, Philander en Small en “vreemdelinge” soos Olga Kirsch en Peter Blum – sedert 1940 ook stem begin kry het in die Afrikaanse poësie. Persoonlik het ek geen probleem met die begrip “Afrikanervolk” nie, want ek reken enigiemand, ongeag ras of kleur, wat Afrikaans praat en skryf, as behorende tot die Afrikanervolk.

Verder beweer Cloete dat ek in my literatuurgeskiedenis slegs op temas en motiewe konsentreer en literêre strukture, vorme en manifestasies verwaarloos; dat ek te min aandag skenk aan genre-grense; dat ek in my sintetiese en oorsigtelike werkwyse die waarderings- of resepsiegeskiedenis van individuele werke en skrywers verontagsaam; en dat ek biografisties ingestel is. In sy reaksie hierop het Olivier beweer dat Cloete se besware nie alleen ’n protes teen my werk is nie, maar ook teen die praktyk van die literatuurgeskiedenis soos dit tot dusver in Afrikaans begryp en beoefen is. “Hoe sou ’n literatuurgeskiedenis moet lyk wat aan Cloete se maatstawe voldoen?” vra Olivier. Hy antwoord:

Dit sal ’n boek moet wees waarin (i) die “letterkunde” opgevat word as ’n versameling tekste met ’n “estetiese” (in teenstelling tot bv. ’n informatiewe) funksie; waarin (ii) aandag gegee word aan die opkoms en verdwyning van literêre vorme (...) en (iii) die onderskeid tussen genres gehandhaaf word; waarin (iv) die resepsiegeskiedenis ’n prominente plek kry en veranderende “waardesisteme” onderskei word en (v) biografiese besonderhede òf glad nie òf op ’n “sistematies literêr-historiese” wyse by die beskrywing betrek word (Olivier, 1981: 40).

Só ’n literatuurgeskiedenis, besluit Olivier, “bestaan nie by ons nie”. Hy kon bygevoeg het: ook elders nie.

3

Dat Cloete soveel tyd en energie bestee het aan die bestryding van my literatuurgeskiedenis, was nie soseer, soos hy vroom wou voorgee, as

gevolg van ernstige prinsipiële verskille met my werkwyse nie, maar omdat hy hom in sy vermeende magsbasis as literator bedreig gevoel het. Die gevaar was, soos Du Randt dit eksplisiet gestel het, dat 'n "junior" literatortjie hom nou tot die status van appèlregter verhef het en straks nog hoofregter kon word. En met self 'n literatuurgeskiedenis aan die maak, moes Cloete en sy makkers wal gooi. Sy ander geesgenoot, Elize Botha, sou vir hom die ruimte skeep vir sy aanvalle in *Tydskrif vir Letterkunde*, waarvan sy die redakteur was, terwyl A.P. Grové van die kantlyn die gebeure sou dophou en ingryp wanneer dit nodig word. F.I.J. van Rensburg, met wie ek 'n aantal jare by die Randse Afrikaanse Universiteit deurmekaar was, sou by die bekendstelling in Johannesburg die lof van die nuwe boek besing. En Merwe Scholtz, wat ook op sy dag 'n draai in Potchefstroom gaan maak het, sou as professor in die Stellenbosse departement sorg dat ek my plek ken en teen my optree wanneer dit nodig word.

Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig (Cloete, 1980) die literatuurgeskiedenis waarvan Cloete die hoofredakteur was en waaraan A.P. Grové, J.P. Smuts en Elize Botha meegewerk het, is in Mei 1980 gepubliseer, dieselfde maand dat Cloete se eerste bespreking van my boek verskyn het en bykans twee jaar ná my eerste deel. Die bedoeling, so het ek dit indertyd op goeie gesag van die betrokke uitgewers verneem, was dat die laaste uitgawe van Dekker se *Afrikaanse literatuurgeskiedenis* as voorgeskrewe handleiding gebruik sou word by die Potchefstroomse Universiteit vir CHO, die Universiteit van Pretoria en die Universiteit van Suid-Afrika – almal universiteite met personeel uit die stal van Dekker, Cloete en Grové en met groot studentetalle wat vir 'n groot afset sou sorg. *Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig*, wat saam met Dekker voorgeskryf sou word, sou dan die oorsig voortsit van waar Dekker in 1966 – sy laaste bywerking – opgehou het. Toe Cloete, ná sy ernstige kritiek op my boek, deur 'n joernalis gevra is watter handleiding hy op Potchefstroom voorskryf, was sy antwoord in *Rapport* van 24 Augustus 1980: Dekker. In sy literatuurgeskiedenis behandel Dekker egter die poësie, prosa en drama in so 'n mate afsonderlik dat die chronologie verlore gaan en die oorsig tot 'n versnippering van figure lei, iets wat voortdurende kruisverwysings en frases soos "word elders vermeld" tot resultaat het. Vanaf die vyfde druk van 1960 onderskei Dekker onder invloed van Antonissen se intussen verskene *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede* drie hoof fases in die chronologiese verloop, maar die drama word egter nog steeds "weens die aard van die stof" – wat dit ook al mag beteken – afsonderlik in 'n vierde rubriek behandel,

terwyl hy die genre-verdeling, wat die poësie en prosa betref, skynbaar ophef, maar tog nie deurvoer nie. Afgesien van die vae en onbevredigende benamings wat Dekker aan sy afdelings gee, word stylrigting, tema en geesverwantskap tussen werke met die haas totale ignorering van enige chronologiese basis as maatstawe vir die rubriserings aangewend, met die gevolg dat van 'n werklike oorsig weinig teregkom en die geheel na 'n veelkleurige lappieskombers lyk. Dit is hierdie boek wat Cloete nou, ná al sy ernstige besware teen my boek en ná sy teoretiese standpuntinname teen my literêrhistoriese praktyk (en dan by implikasie ook teen dié van Dekker en Antonissen) vir sy studente op Potchefstroom voorskryf!

'n Mens vra jou egter af hoe *Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig* as literatuurgeskiedenis daar uitsien. Dat die boek wel as literatuurgeskiedenis gekonsipieer is, blyk duidelik wanneer daar in die voorwoord gesê word dat "die jongste periode in die Afrikaanse literatuur" deur geen een van die bestaande "omvangryke literatuurgeskiedenis" breedvoerig behandel word nie. Die boek meet dus sy waarde af aan die bestaande literêrhistoriese oorsigte op dié gebied. Ook die inkleding van die boek bevestig die indruk dat 'n literatuurgeskiedenis wel die oogmerk was. Ná 'n (onbevredigende) inleiding deur A.P. Grové tot die literatuur van Sestig volg 'n afdeling oor die drama deur J.P. Smuts wat die meeste samehang en historiese verloop vertoon, terwyl T.T. Cloete se afdeling oor die poësie en dié van Elize Botha oor die prosa ten minste 'n historiese aanloop het, al ontaard albei se afdelings in 'n bundeling van hulle boekbesprekings. By die geselligheid tydens die oorhandiging van die boek in Johannesburg het E.I.J. van Rensburg gesê dat die Afrikaanse literatuurgeskiedenis met die verskyning van *Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig* nou "volledig" is. 'n Paar dae later het hy in 'n resensie in *Beeld* van 21 April 1980 daarna verwys as "'n totaal nuwe konsep op die gebied van die literatuurgeskiedskrywing", terwyl alle ander resensente, sonder dat Cloete of een van sy medewerkers die moeite gedoen het om hulle te repudieer, daarvan as 'n literatuurgeskiedenis gepraat het. In sy reaksie op Jansen en Olivier kom Cloete egter met die uitspraak dat dit hulle "tradisionele opvatting van wat 'n literatuurgeskiedenis is wat hierdie twee skrywers daartoe bring om *Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig* as 'n literatuurgeskiedenis te sien". Hy gaan voort:

Dit wil geen literatuurgeskiedenis wees nie en is nie so aangebied nie. Dit is hoogstens konkretiserings in 'n kroniek van lesers in 'n bepaalde tyd van skrywers uit dieselfde tyd en, goed of kwaad, as

sodanig historiese dokumentasie vir toekomstige literatuurgeskiedenis (Cloete, 1982: 143).

Dit was vir my 'n verstommende stelling, want talle kere in die jare sewentig op Stellenbosch het my kollega Smuts met my gepraat oor die literatuurgeskiedenis waaraan hy meewerk. 'n Mens kan egter verstaan waarom Cloete ná sy hoë teoretiese opvattinge oor wat 'n literatuurgeskiedenis dan behoort te wees, nie graag *Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig* met al sy mankemente as sodanig benoem wil hê nie. Nogtans was die hele opset van die boek ten spyte van al sy en sy medewerkers se ontkennings duidelik 'n geskiedenis. As 'n man egter sulke ernstige kritiek op my werk het, daarna met so 'n halfhartige poging op dieselfde terrein kom en dan boonop die boek van Dekker met al sy gebreke aan sy studente en tot hulle nadeel voorskryf, word die hele gedoente 'n bietjie sieklik en weersinwekkend.

4

Maar wat het sedert die publikasie van my literatuurgeskiedenis en *Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig* op literêrhistoriese gebied by ons gebeur?

Reeds in die tagtigerjare, maar veral in die daaropvolgende desennium, was daar 'n oproep dat Afrikaanse tekste te veel in isolasie gesien word en dat dit die taak van letterkundiges behoort te wees om 'n integrale geskiedenis van alle literatuur in Suid-Afrika te onderneem. Om die Afrikaanse letterkunde op sigself oorsigtelik te beskou, so is beweer, kom voort uit die samehang van die Afrikaanse letterkunde met Afrikanernasionalisme en is wesentlik 'n vorm van apartheid. In 'n artikel in *Stilet*, III: 2, September 1991 beweer prof. Helize van Vuuren dat die "afgeslotenheid" van my *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur* haar pla. Sy skryf:

Sy gerigtheid is op die Afrikaanse letterkunde, met meestal 'n uitsluiting van ander verwante en vergelykbare Suid-Afrikaanse literatuur. Die betoog is ook ensiklopedies – selfs die mees obscure en vergete werkies word sorgvuldig gedetailleer en beskryf. Hier sou ruimte gemaak moet word vir 'n vergelykende opset binne Suid-Afrikaanse raamwerk, en 'n minder ensiklopediese beskrywing van elke onbenullige klein werkie, net omdat dit in Afrikaans geskryf is. Die implisiete ideologiese uitgangspunt van Kannemeyer se literatuurgeskiedenis is nasionalisties. Nié omdat hy polities gedrewe is (...) nie, maar as gevolg van die groot hiaat aan erkenning van die tydenootlike Engelse Suid-Afrikaanse werke.

Indien ek prof. Van Vuuren reg verstaan, is haar belangrikste beswaar dat ek ensiklopedies-volledig oor die Afrikaanse letterkunde skryf, met uitsluiting van ander Suid-Afrikaanse letterkundes. Hierdie waarneming is korrek, al het ek tog van tyd tot tyd die Suid-Afrikaanse Engelse literatuur betrek waar dit vergelykenderwys ter sake was. Ek wil haar egter bedank dat sy nie 'n politieke agenda in my uitsluitlike toespitsing op die Afrikaanse letterkunde vermoed nie. Die rede vir my toespitsing op die literatuur in die Afrikaanse taal is dat ek my beperk het tot dié terrein waarop ek kragtens my opleiding en navorsing veronderstel is om 'n deskundige te wees. Indien ek die Suid-Afrikaanse Engelse literatuur in my geskiedenis ingesluit het, sou ek my op 'n terrein begewe het waarop ek 'n dilettant is. Wat die onderskeie swart letterkundes betref, is ek, behalwe vir die enkele vertalings wat daar bestaan, weens 'n gebrek aan enige kennis van Afrika-tale volslae onkundig. In elk geval kan daar nie van 'n "hiaat" sprake wees as 'n onderzoeker die Afrikaanse letterkunde, met uitsluiting van ander letterkundes, as sy terrein van ondersoek afgebaken het nie. Dit is per slot van rekening volkome wetenskaplik geldig én wenslik om jou in jou ondersoekveld te beperk tot dít waaroor jy met gesag kan praat.

'n Eerste poging om so 'n pan-Suid-Afrikaanse literatuurgeskiedenis te onderneem, is in die tagtigerjare deur dr. Charles Malan met talle voornemende medewerkers by die destydse Sentrum vir Suid-Afrikaanse Letterkunde-navorsing (SENSAL) by die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN) in Pretoria begin. Dit het egter net by projekvoorstelle en skemas gebly en in weerwil van talle samesprekings en gesprekke nooit van die grond gekom nie. As personeellid van die RGN het ek in die tagtigerjare proff. Malvern van Wyk Smith, D.B. Ntuli en C.F. Swanepoel uitgenooi om saam met my 'n geskiedenis van die hele gebied van die Suid-Afrikaanse letterkunde te onderneem. Die bedoeling was egter nie 'n integrale werk nie, al was die oorspronklike gedagte om die drie afdelings in een boekdeel te laat publiseer. Ek sou 'n oorsig oor die Afrikaanse letterkunde lewer, terwyl prof. Smith oor die Suid-Afrikaanse Engelse letterkunde en proff. Ntuli en Swanepoel oor die literature in die Afrika-tale sou skryf. Uiteindelik kon die plan van een boekdeel nie uitgevoer word nie en het die drie oorsigte apart verskyn: dié van my as *A history of Afrikaans literature* (1993), dié van Smith as *Grounds of contest* (1990) en dié van Ntuli en Swanepoel as *South African literature in African languages* (1993).

Veel grootser van opset, maar dan 'n klaaglike mislukking, is Michael Chapman se *Southern African literatures* (Chapman, 2003) wat 'n

happerige oorsig met baie leemtes gee. Hoe gaan 'n historikus trouens anders as met groot spronge en baie hiate te werk as hy te make het met 'n totaal disparate ontwikkeling in die onderskeie letterkundes wat hy betrek? In die tagtigerjare van die negentiende eeu is daar byvoorbeeld oorwegend geestige verse en grappige verhale in *Die Afrikaanse Patriot* gepubliseer, terwyl Olive Schreiner met haar *Story of an African farm* (1883) 'n hoogstaande roman gelewer het wat wêreldwyd met groot entoesiasme ontvang is. Van 'n simultane ontwikkeling, laat staan nog beïnvloeding, kan hier tog geen sprake wees nie. Ook die raakpunte tussen iemand soos Pauline Smith aan die een kant en C.J. Langenhoven of C.M. van den Heever aan die ander kant is nie beïnvloeding nie, maar bloot gevalle van waar die plattelandse dorp en die plaas 'n gegewe is wat skrywers van verskillende taalgebiede in hul werke aanwend. Waar Chapman oor die Afrikaanse letterkunde skryf, is dit afskeepwerk en is sy feite dikwels onjuis. Oor die plaasroman staan hy lank stil by Pauline Smith en Herman Charles Bosman, om dan die Afrikaanse plaasromans in 'n enkele paragraaf af te maak, gebaseer op J.M. Coetzee se artikels in *White writing* (1988) wat die vermoede wek dat hy D.F. Malherbe, C.M. van den Heever en Mikro nie self gelees het nie. 'n Mens vra jou trouens af of J. van Melle na wie hy in hierdie konteks verwys, heeltemal ter sake is. Wanneer hy oor Van Wyk Louw en Opperman uitwei, is dit uit sy behandeling duidelik dat hy vanuit 'n vooringenome politieke ingesteldheid skryf. Digters soos Eugène Marais en C. Louis Leipoldt boei hom meer as skrywers soos Langenhoven en Preller wat albei vir hom ideoloë van die Afrikanernasionalisme is. 'n Man ken die literatuur en die geskiedenis sleg as hy nie eers weet dat Langenhoven en Preller, vir sover hulle dan wél polities aktief was, vir die grootste deel van hul openbare loopbane tot opponerende partye behoort het nie. Wanneer Chapman by die Sestigers uitkom, steun hy swaar op *The adversary within* van Jack Cope, 'n boek met baie verdienstelike dinge, maar wat 'n mens krities behoort te lees. Die werke waarop hy konsentreer, is oorwegend boeke wat hy deur vertalings in Engels beskikbaar gehad het, met die gevolg dat hy vertekende en eensydige beelde van hierdie skrywers gee, met die aksent op hul politieke uitlatings. Van die beste literatuur vanaf die sestigerjare – 'n bundel soos Wilma Stockenström se *Van vergetelheid en van glans*, Antjie Krog se latere poësie en selfs Breyten Breytenbach se tronkbundels – gaan by hom verby.

Die belangrikste beswaar is dat Chapman hom verwaand en verwate met 'n apostoliese gesag wil uitspreek oor literatuur wat hy swak en

meestal net deur vertalings en sonder die nodige historiese perspektief ken. Die hele onwetenskaplike werkwyse behoort vir iemand soos prof. Van Vuuren getuienis genoeg te wees om haarself af te vra wie in Suid-Afrika oor die vakmanskap en taalkennis beskik om gesaghebbend oor die totale spektrum van die Suid-Afrikaanse letterkunde te skryf. Eers wanneer sy dergelyke vakkundiges kan benoem, kan sy dit weer waag om in die openbaar 'n pan-Suid-Afrikaanse literatuurgeskiedenis te bepleit.

5

In die nuwe uitgawe van my eendelige literatuurgeskiedenis, waaraan ek tans werk, sal ek, gedagtig aan die wyse vermaning oor die skoenmaker wat hom by sy lees behoort te hou, my soos in die verlede uitsluitlik tot die Afrikaanse letterkunde beperk, al sal ek, wanneer ter sake, ook werke in ander tale by my besprekings betrek. Naas die insameling van die nodige feitelike gegewens, waarop ek by die aanvang van hierdie praatjie gewys het, sien ek dit as die groot taak van die historikus om die nodige verband en samehang tussen die afsonderlike feite raak te sien en op dié wyse 'n oorsigtelike beeld op te bou van die hele veld wat hy dek. "Geschiedskrywing", sê die onvolprese Rob Antonissen in die inleiding tot *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede*, "is wesenlik 'n kwessie van chronologiese verbandlegging" (Antonissen, 1965: 1). Hierdie chronologiese verbandlegging en die vraag of daar ná 1955 en die sage van Sestig enige sprake is van 'n nuwe inset en daarom ook nuwe afbakening in die Afrikaanse letterkunde, is een van die belangrike aangeleenthede waarvoor ek sal moet helderheid kry.

Gelukkig is daar sedert die publikasie van my eendelige literatuurgeskiedenis 'n nuwe uitgawe van *Perspektief en profiel* onder die redakteurskap van prof. H.P. van Coller voltooi. Hoewel die oorskoulike perspektief-gedeeltes van dié tweedelige uitgawe plek-plek oorvleuel en ek nie met al die indelings en diskoerse vrede het nie, bevat dit oor die algemeen goeie oorsigtelike beskouings oor die verskillende genres, terwyl die profiel-gedeelte deur 'n groot aantal medewerkers 'n poliperspektiwistiese blik op die Afrikaanse literatuur gee en van die beste oorsigte en literatuurkritiek bevat wat die afgelope jare in Afrikaans gepubliseer is. *Perspektief en profiel* bring my ten slotte weer uit by prof. P.J. Nienaber, want dit was hý wat in 1951 – in navolging van *Stroomingen en gestalten* (1931), die Nederlandse literatuurgeskiedenis van K.H. de Raaf en J.J. Griss – die eerste druk van *Perspektief*

en profiel saamgestel en daarna vir vyf telkens verbeterde uitgawes gesorg het. Dit is nog 'n onderneming waarvoor ons prof. Nienaber dankbaar kan wees.

Die taak van die literêre geskiedskrywing, so het ek dit ten slotte in my lesing van 1985 gesien (Kannemeyer, 1989: 22-23), wissel voortdurend van die aandag aan genese, struktuursake, lesersreaksie en periodisering soos die ondersoeker probeer om die voortdurende resonans vas te lê wat 'n skrywer se werk kan hê. Want kunswerke bly nie konstant nie, maar verander soos nuwe werke wat werklik nuut is, tot stand kom, 'n gesprek met die bestaandes aanknoop, op hulle inwerk en die geheel wysig. Dit is die taak van die historikus om, naas sy studie van die tekste, hulle herkoms en uitwerking op 'n bestaande publiek, hierdie verbande na te gaan en só 'n bydrae te lewer tot 'n begrip van die literatuur. Maar die geskiedenis van die literatuur in 'n bepaalde taal is maar 'n onderdeel van die geskiedenis van die mense wat daardie taal praat en skryf. Ek hoop my werk as karteerder van die literatuur in Afrikaans lewer ook 'n bydrae tot die geskiedenis van ons as gebruikers van daardie taal, en daardeur ook tot 'n beter begrip van ons plek en taak in hierdie land.

Bronnelys

- Antonissen, Rob. 1965. *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede*. Kaapstad: Nasou.
- Chapman, Michael. 2003. *Southern African literatures*. Pietermaritzburg: University of Natal Press.
- Cloete, T.T. (red.), Grové, A.P., Smuts, J.P., Botha, Elize. 1980. *Die Afrikaanse literatuur sedert Sestig*. Kaapstad: Nasou.
- _____. 1982. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, XXII (2): 141-152, Junie.
- Du Randt, W.S.H. 1979. *Standpunte*, XXXII (3): 59-64, Junie.
- Holroyd, Michael. 1995. *Lytton Strachey*. Londen: Vintage.
- Kannemeyer, J.C. 1978. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur I*. Kaapstad: Academica.
- _____. 1982. *Die koléperas van Kees Konyin*. Emmarentia: Taurus.
- _____. 1986. *D.J. Opperman: 'n Biografie*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- _____. 1989. *Getuigskrifte*. Kenwyn: Jutalit.
- Lindenberg, E. 1979. *Standpunte*, XXXII (3): 50-54, Junie.
- Olivier, Gerrit. 1981. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, XXI (1): 26-41, Maart.